

חמאס והמשחק הגדול החדש

תומר דקל

אוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מאמר זה בוחן מה מעצב את יחסן של מדינות העולם כלפי ישראל בנוגע למאבקה בחמאס, תוך התמקדות בגיאופוליטיקה של האנרגיה. המיפוי מזהה את משמעותה של עזה ביחס למאבק בין המעצמות הגדולות המתנהל ברקע, ובראשן סין, רוסיה, ארצות הברית ומדינות נאט"ו. קיימות גם קונסטלציות של בריתות עם מגוון שחקנים נוספים, ביניהם איראן והמחנה השיעי, ערב הסעודית והמחנה הסוני, טורקיה ויוון. מוקד הניתוח במאמר זה הוא משאבי אנרגיה, מסדרונות אנרגיה ו"נקודות חנק" גיאוגרפיות – תחום המזוהה כבעל משמעות אסטרטגית עליונה במה שמכונה "המשחק הגדול החדש", שהוא מאבק בסגנון מלחמה קרה על השליטה ביבשת אסיה ובמעברים היבשתיים החוצים אותה, או בנתיבים הימיים הסובבים אותה.

מילות מפתח: חמאס, עזה, רוסיה, סין, גיאופוליטיקה של אנרגיה, יוזמת החגורה והדרך, IMEC.

הזירה הבינלאומית היא בבחינת זירת לחימה חיונית עבור ישראל, ולא ניתן לנצח במאבק מול חמאס מבלי להבין היטב את תהליכי העומק המעצבים אותה. לשם כך מנתח מאמר זה את אחד המרכיבים החשובים ביותר המעצבים את האינטרסים הגיאופוליטיים והכלכליים של מדינות, ובכך קובעים במידה רבה את יחסן לסכסוך של ישראל עם חמאס: הגיאופוליטיקה של האנרגיה. דרך מיפוי מאבקי הכוח הגלובליים סביב שליטה במשאבי אנרגיה ובמסדרונות האנרגיה – שימוסגרו כחלק מ"המשחק הגדול החדש" על מרכז אסיה והמזרח התיכון – הניתוח מעמיק לתוך מערך האינטרסים הספציפי המתהווה בעת האחרונה סביב ישראל. מתוכו ניתן להבין את התפקיד שיועד לחמאס בידי משלחיו, ובעקבותיו את אחת הסיבות הבולטות למשאבים הרבים שהזרימו לידיהם לאורך שנים כדי להניעו לפעול כפי שפעל. לבסוף – מדוע זכה חמאס לגיבוי ממדינות שונות, גם אם חלקן ככל הנראה לא השתתפו באופן אקטיבי בתמיכה כלכלית או צבאית בו. החשיבות בכך רבה במיוחד, מאחר שאל מול האיום החמור הניצב לפתחה של ישראל עליה לפזר את ערפל ההצהרות ולזהות היטב את המסתתרים מאחוריו ואת מניעיהם.

בפתח המאמר סקירת ספרות בנושא הגיאופוליטיקה של האנרגיה בעולם ובאיראן עד לאחרונה. בהמשך נבחנים בריתות וסכסוכים הסובבים את סוגיית האנרגיה במעגלים גיאוגרפיים הולכים וגדלים: במזרח התיכון;

"כשהפילים רוקדים הדשא נרמס"
(Heiduk, 2022)

מבוא

מה מעצב את יחסן של מדינות העולם כלפי ישראל בנוגע למאבקה בחמאס? בימים שאחרי מתקפת ה-7 באוקטובר 2023 נחשפה ישראל למגוון תגובות בזירה הכלל-עולמית, שחלקן הפתיעו רבים ואף הובילו לקריסת קונספציות ולתחילת חשיבה מחודשת על יחסיה של ישראל עם מדינות שונות. מצד אחד, תמיכה חזקה של מספר מדינות מערביות ובראשן ארצות הברית, אשר הגדילה לעשות והציבה את עוצמתה הצבאית לצד ישראל באופן בלתי מתפשר. מן העבר השני, כצפוי, מדינות "ציר ההתנגדות" בהובלת איראן השתלחו בישראל אף בטרם פנתה להגיב על פשע המלחמה שבוצע נגדה. בין הקצוות הללו התרחשו דרמות בעוצמה לא פחותה: קולות במדינות מוסלמיות, שבניגוד לעבר השמיעו גם גינוי נגד חמאס, ביניהן ערב הסעודית; מנגד המעצמות רוסיה וסין, שבחרו דווקא לגנות את ישראל מבלי שתהיה להן לכאורה זיקה אידיאולוגית כלשהי לסכסוך (למשל: עיבב, 2023; פלדמן ומילמן, 2023). נכונותו של חמאס לצאת לעימות מסוכן עם ישראל אינה נובעת מתוך תקוותו לנצחה צבאית אלא בעיקר מתוך שאיפתו לקעקע את מעמדה בזירה הבינלאומית, כדי לקדם את מטרותיו בטווח הארוך (גזית, 2014).

רוסיה וארצות הברית; יחסה של סין למרחב האירואסייתי כולו; לבסוף נבחנות מדינות נוספות ויחסן למערך הבריתות שנסקר, במסגרת "המשחק הגדול החדש". מקורות המידע מלבד ספרות מחקרית ומקצועית גיאופוליטית הם ידיעות עיתונאיות עדכניות, תוכניות ומסמכים רשמיים של גופים בינלאומיים.

הגיאופוליטיקה של מסדרונות אנרגיה

אנרגיה היא מרכיב מרכזי בכלכלה של כל מדינה, בין שמדובר במדינה המייבאת אנרגיה, ועל כן עליה להבטיח אספקה יציבה, ובין בכלכלה המייצאת אנרגיה, שעליה להבטיח כי ההפקה עקבית ובטוחה וכי מחירי המוצר נותרים גבוהים. מלבד פחם (שאינו מתאים לצרכים שונים כמו תחבורה, ונזקיו הסביבתיים חמורים במיוחד), הדלקים המרכזיים בכלכלות העולם מבוססים על נפט וגז. בעת האחרונה מתרחב בהדרגה השימוש באנרגיית השמש, ועימו המאמץ לייצר טכנולוגיה ותשתית שתאפשר שימוש יעיל בה במשק התחבורה, דרך אגירה בסוללות או בהמרת האנרגיה הסולארית לדלקי מימן ואמוניה. מחצבי הנפט, הגז והשטחים עתירי הקרינה בעולם אינם מצויים בדרך כלל היכן שמצויים הצרכנים העיקריים, קרי הכלכלות המתועשות המאוכלסות והמפותחות או המתפתחות בתנופה – אירופה, סין והודו (במובן זה ארצות הברית חריגה, מאחר שבשטחה עתודות נפט נרחבות). העובדה הזו מובילה לכך שהשליטה על מסדרונות האנרגיה שדרכם מנותבים הנפט והגז (ובקרוב המימן והאמוניה) מן המפיקים אל הצרכנים, היא אחד מן ההיבטים הקריטיים בגיאופוליטיקה הגלובלית, ורבים טוענים כי הוא הקריטי מכולם (Johannesson, 2007; Clowes, 2022; Månsson, 2014; Milina, 2007).

שליטה או שמירה על מסדרונות האנרגיה קובעות את כוח הכלכלי של מדינות, את עצמאותן בעת משבר ואת המנוף הגיאופוליטי שלהן על מדינות התלויות בהן להבטחת אספקת האנרגיה או שיווקה דרך מעברים אלו.

זו הסיבה שצווארי הבקבוק שאליהם מתנקזת מרבית תובלת האנרגיה והסחורות בעולם, בייחוד מְצָרֵי ים מסוימים, מהווים זירת מאבק מתמדת: מצרי הורמוז, המחברים את המפרץ הפרסי עתיר הנפט והגז אל האוקיינוס ההודי ומהווים זירת מאבק בין איראן לערב הסעודית; מצרי מלאקה, המחברים בין האוקיינוס ההודי לים סין הדרומי ולסין התלויה בהם; ומצרי באב אל-מנדב, המחברים בין מפרץ עדן באוקיינוס ההודי לים האדום,

ומשם דרך תעלת סואץ לים התיכון וממנו לאירופה. שלושת המעברים הצרים האלו אחראים לנתח עצום מתוך תובלת האנרגיה והסחורות העולמית, והם עלולים להיות "נקודת חנק" (chokepoint) למדינות מסוימות, אם ייחסמו או יאיומו צבאית. בדומה לכך גם צינורות אנרגיה החולפים דרך מדינות מעבר (transit states) עשויים להיות מאוימים בכל נקודה לאורך מסלולם הארוך. שליטה או שמירה על מסדרונות האנרגיה קובעות את כוחן הכלכלי של מדינות, את עצמאותן בעת משבר ואת המנוף הגיאופוליטי שלהן על מדינות התלויות בהן להבטחת אספקת האנרגיה או שיווקה דרך מעברים אלו. כל מעצמה או ברית מדינות (למשל האיחוד האירופי) מחויבת להבטיח את שליטתה במסדרונות הרלוונטיים, בין באמצעות הסכמים דו־צדדיים (בין מדינות) ובניית שווקים ומוסדות בינלאומיים של אנרגיה ובין באמצעים צבאיים, באמצעות שליטה ישירה או בעקיפין, דרך מדינות וארגונים שלוחים (פרוקסי). על המעצמה להבטיח מחד גיסא שהנתיבים הנדרשים לה בטוחים, או לבנות נתיבים אלטרנטיביים, ומאידך גיסא לוודא שביכולתה לחנוק את הנתיבים של יריבותיה בעת הצורך (Campos & Fernandes, 2017; Hao et al., 2020; Månsson, 2014; Masuda, 2007; Milina, 2007; Pascual & Zambetakis, 2010; Rodrigue, 2004). פיתוחם של מסדרונות אנרגיה הוא תהליך מורכב ויקר. מדובר בין היתר בהנחת צינורות מיוחדים לאורך מאות ואלפי קילומטרים, במתקני אגירה, בתחנות שאיבה ובמעברים ימיים, בהקמת נמלים ובחפירת תעלות ותחזוקתן. לאחר ההקמה נדרשת אבטחה לאורך המסדרון, כמו גם תשלום למדינות המעבר. משום כך ומשום החשיבות האסטרטגית של רכישה או מכירת אנרגיה, הקמת מסדרון בין מדינות נתפסת כמהלך משמעותי של כריתת ברית. פרויקט מסדרון עשוי למתן סכסוך בין מדינות ולהעצים שיתוף פעולה, אך גם להיפך – סכסוך עלול לסכל פרויקט תשתית פוטנציאלי שיחבר בין מדינות (Hao et al., 2020; Masuda, 2007). להמחשת האפשרות הראשונה – ברית המועצות לשעבר פעלה בתקופת המלחמה הקרה, בשנות ה־70 במאה הקודמת, להקמת קווי גז אל גרמניה המערבית, במטרה לקרב אותה ולגרום לתלות אסטרטגית ביניהן (Schattenberg, 2022). תהליך זה נמשך גם בעשורים האחרונים בהובלת רוסיה, שזכתה להצלחה מובהקת והפכה ל"מעצמת אנרגיה" (Milina, 2007, p. 30), אשר רבות ממדינות אירופה תלויות כיום במידה רבה ביותר, בגז המסופק ממנה (Campos & Fernandes, 2017), ולמרות המלחמה באוקראינה (סוגיה שתפורט בהמשך).

הגיאופוליטיקה של האנרגיה בישראל – מבט היסטורי

המקרה של ישראל מדגים לאורך מרבית ההיסטוריה שלה את האפשרות ההפוכה, שבה סכסוך מסכל פרויקט אנרגיה. ישראל נפרסת כטריז על פני רצועה צרה – הנגב – החוסם את הגשר היבשתי מהחשובים בעולם המחבר בין אסיה לאפריקה ממזרח למערב ובין נמל אילת בים האדום לבין נמלי הים התיכון. חשיבותה האסטרטגית של רצועת יבשה זו הייתה רבה מאז ומעולם – מה שגרר כיבושים אימפריאליים חוזרים ונשנים בידי המצרים, הבבלים, האשורים, יוון, רומא, הערבים, העות'מאנים והבריטים (רשימה חלקית). עוד בטרם הקמתה של מדינת ישראל הבין דוד בן-גוריון את חשיבותו האסטרטגית של הנגב והשקיע רבות ביישוב המדבר כדי לשכנע את האו"ם להגדירו כחלק מן הטריטוריה הלאומית. במלחמת העצמאות הייתה השליטה בנגב "מוקד הסכסוך" בעיניו וגם בעיני אויביה של ישראל (אסיה, 1994). גם מלחמותיה הבאות של ישראל נסבו יותר מכול סביב התנועה במסדרון הימי-יבשתי. מלחמת קדש ב-1956 פרצה בשל הלאמת תעלת סואץ בידי המצרים והמניעה מספינות ישראליות לשוט בה. הבריטים והצרפתים תמכו בישראל מתוך כוונה (שישומה כשל) לבצר דרכה את שליטתם בתעלה מחדש. גם במלחמת ששת הימים ב-1967 פתחה ישראל במלחמה עקב חסימת מצרי טיראן בפתח מפרץ אילת, ובסיומה חלשה על תעלת סואץ. במלחמת יום הכיפורים ב-1973 שוב ניסו המצרים לשלוט במרחב זה, והדבר עלה בידם בעקבות הסכם השלום שאליו הובילה מלחמה זו. אמברגו הנפט שעליו הכריז העולם הערבי בעקבות מלחמת יום הכיפורים טלטל את שוק האנרגיה העולמי כולו והביא עימו אינפלציה והאטה כלכלית עולמית, שנמשכה גם לאחר הסרת החרם (Rodrigue, 2004).

מאז הקמתה ובשל הסכסוך עם שכנותיה הייתה ישראל תלויה ביבוא אנרגיה ממדינות מרוחקות, למרות שרבות משכנותיה הקרובות נמנו עם מפיקות הנפט והגז הגדולות בעולם. גם ניסיונותיה של ישראל להפוך למדינת מעבר נחלו כישלון. צינור הנפט שבנו הבריטים בשנות ה-30, ממוסול בעיראק עד נמל חיפה, ננטש עם מלחמת העצמאות ושייריו נשדדו ונמכרו כפסולת מתכת. מקרה דומה אירע גם לצינור הנפט קצא"א מאילת לאשקלון, שנבנה בשנות ה-70 בשותפות ישראלית-איראנית. צינור זה שימש את איראן לעקיפת תעלת סואץ המצרית (ונתיב מצרי נוסף, צינור סומד, המחבר בין נמלי מפרץ סואץ לנמל אלכסנדריה בים התיכון). עם ההפיכה האסלאמית באיראן ב-1979 והפניית הגב האיראני לישראל בעקבותיה פחת השימוש בצינור זה למשך

שנים רבות (ורק בעשורים האחרונים גבר השימוש בו מחדש, כנתיב לנפט מאזרבייג'ן ומספר מדינות נוספות). קו צינור הגז הערבי המחבר את מצרים לירדן ולסוריה הקיף באיגוף גדול ולא טבעי את ישראל מצפון סיני אל עקבה.

פריצה ראשונה של "בידוד האנרגיה" הושגה בהסכם השלום עם מצרים. מאז לאורך מספר שנים רכשה ישראל נפט ממצרים, עד שבסוף שנות ה-90 החלו המקורות להידלדל ומצרים הכריזה כי אין ביכולתה לספק עוד את הסחורה (קורן, 1996). פריצה קטנה נוספת בתחום התרחשה רק בשנות ה-2000, אז הונחו צינורות גז בין ישראל למצרים. במשך מספר שנים רכשה ישראל גז ממצרים מתוך מטרה מוצהרת לחזק את היחסים הכלכליים בין המדינות, ובכך לחמם את השלום הקר השורר ביניהן (Bahgat, 2008). ברית הגז הועמדה במבחנים רבים וכמעט התפרקה עקב סדרה ארוכה של פיגועים בצינור בחצי האי סיני על ידי ארגונים המזוהים עם הג'האד האסלאמי העולמי, אשר תקעו יתד בסיני אחרי אירועי האביב הערבי ב-2011 (אבן, 2012; Tuitel, 2014).

בריתות מזרח-תיכוניות ערב ה-7 באוקטובר 2023

גילויי הגז הטבעי בחופי ישראל שינו את מערך היחסים שתואר לעיל. משנת 2019 שינה הגז בצינורות את כיוון הזרימה, כשישראל החלה למכור גז למצרים וגם לירדן, שוב – מתוך כוונה מוצהרת שבכך יתחמם השלום הקר עימן. בשנת 2016 נחתם הסכם אספקת גז עם ירדן, וכיום מוערך שמרבית משק האנרגיה שלה תלוי בגז הישראלי (אלמס, 2023א). מצרים רוכשת את הגז הישראלי גם לצרכיה הפנימיים הגוברים וגם כדי להנזיל אותו ולמכור אותו לשווקים אירופיים במחיר גבוה ביחס לחומר הגלם – תעשייה בעלת משקל משמעותי בכלכלתה.

במשותף עם מצרים ייסדה ישראל את פורום הגז של מזרח הים התיכון (EMGF), שחיבר בברית אנרגטית את ישראל עם מצרים וקפריסין (ששדות הגז בשטחן) עם ירדן, יוון, איטליה והרשות הפלסטינית (Mitchell, 2021b; Wolfrum, 2019). בעת האחרונה גברו לחצי המצרים להגביר את הזרמת הגז, נוכח שאיפתם להפוך למוקד עיבוד ויצוא אזורי ובשל תלותם הכבדה בתעשייה זו. במאי 2023 הוכרז על הקמת צינור גז נוסף שיעבור דרך מעבר הגבול בניצנה (אלמס, 2023ג). הסכמים ובריתות אלו הניחו את התשתית החשובה להסכמים משמעותיים נוספים בדרכה של ישראל להפוך הן ליצואנית אנרגיה (גם אם לא כשחקנית גדולה בתחום) והן למדינת מעבר למסדרונות אנרגיה ממזרח למערב. מבין מתנגדיה

אלו, לצד תמיכתה בחמאס, הביאו להרחקה גוברת שלה מהמחנה הסוני וכעת מקומה אינו ברור (Chaziza, 2020). למרות מקרים חריגים כמו קטר או החות'ים בתימן, ניתן לחלק את המזרח התיכון בקווים גיאוגרפיים גסים לרצועה צפונית בהובלת איראן ורצועה דרומית בהובלה סעודית. בתוכם, בנקודה האסטרטגית של גשר היבשה, נמצאות ישראל ורצועת עזה.

אחת מאבני היסוד של הסכסוך האיראני-סעודי היא האיום ההדדי על תנועת מכליות הנפט והגז מהמפרץ הפרסי אל צרכני הנפט והגז בעולם, בפרט במצרי הורמוז, שהם השער למפרץ. האיום המרכזי על ערב הסעודית מתעצם עם חיזוק הארגונים השלוחים המשקיפים על מצרי באב אל-מנדב במסדרון המוביל לים האדום ולתעלת סואץ, כמו גם התחזקות ארגונים סוררים כמו תאי דאע"ש בחצי האי סיני. מתקפות חוזרות ונשנות על תשתיות אנרגיה ומכליות במרחבים אלו פוגעות ביציבות אספקת האנרגיה ומאיימות על יציבות הכלכלה העולמית כולה, ומכאן האינטרס של הציר הסעודי משיק לאינטרס מובהק של ארצות הברית ושל בעלות בריתה המערביות. אלו מחויבות לערב הסעודית במובן הצר כשותפה אסטרטגית, ובמובן הרחב הן שואפות למניעת משברי אנרגיה כדי לשמור על יציבות כלכלית. הדבר נכון בייחוד בתקופה המאופיינת בנסיקה כלל-עולמית של האינפלציה, אשר רגישותה לעליית מחירי האנרגיה ידועה (Pascual & Zambetakis, 2010; Rodrigue, 2004; Seliktar & Rezaei, 2020).

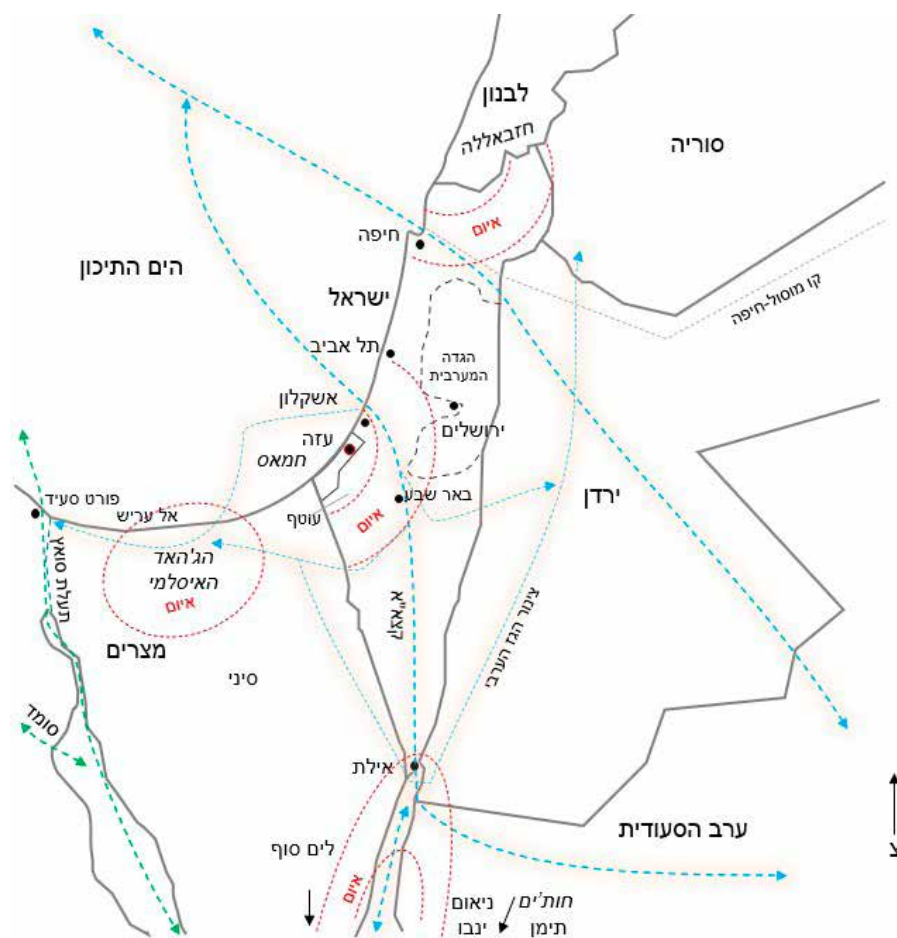
שימוש בישראל כמסדרון אנרגיה יבשתי מהאמירויות ומערב הסעודית הוא חלופה אפשרית לציר הימי המאויים עבור נפט, גז, מימן וסחורות אחרות, לכל הפחות כעתודה במקרה של מימוש האיום על הנתבי המרכזי בדרך הים. הנחת צינורות המובילים בדרך בטוחה יותר למבואותיה של אירופה בים התיכון היא אינטרס סעודי, ובדיוק משום כך היא גורמת לחשש מהותי של איראן מצמצום המנוף האסטרטגי בנקודות החנק שבשליטתה, המאיימות על יריבתה. צעד ראשון בהקמת מסדרון זה החל עם הסכמי אברהם ב-2020, שבעקבותיהם הסכימו ישראל ואיחוד האמירויות להזרים נפט אמירתי בצינור קצא"א מאילת לאשקלון ולהשתמש גם במתקני האחסנה העצומים שלאורכו. הנפט הגולמי המופק בבארות המפרץ יועד להישלח בספינות לאילת או אף לזרם בצינורות לעיר הסעודית ינבו (Yanbu) לחוף הים האדום, להצפין עד אילת ומשם לנמל אשדוד (Barkat, 2020). לא במקרה יזם חמאס בעת גיבוש הסכמים אלו מתקפת טילים בסבב הלחימה של 2021 (מבצע שומר החומות), והצליח לפגוע במכל אחסון נפט גדול באשקלון ולהבעירו. סבב הלחימה גם הוביל לסגירת בארות הגז הדרומיות בישראל, מה

של ישראל יש הרואים בהסכמי האנרגיה עם שכנותיה איום על הסוגיה הפלסטינית, מאחר שבכך מצטמצמת נכונותן ללחוץ על ישראל בנושא (למשל Baconi, 2017).

שימוש בישראל כמסדרון אנרגיה יבשתי מהאמירויות ומערב הסעודית הוא חלופה אפשרית לציר הימי המאויים עבור נפט, גז, מימן וסחורות אחרות, לכל הפחות כעתודה במקרה של מימוש האיום על הנתבי המרכזי בדרך הים. הנחת צינורות המובילים בדרך בטוחה יותר למבואותיה של אירופה בים התיכון היא אינטרס סעודי.

למתנגדיה של ישראל יש אם כך אינטרס ברור לפגוע במעמדה האנרגטי האזורי. בנקודה זו של הדיון נכנסת איראן, שכמעצמה אזורית אחראית לחלק מרכזי במימון חמאס (בהיקף מאות מיליוני דולרים בשנה) ולחלק הארי בחימושו הצבאי. קשר זה נמשך שנים רבות, גם אם ידע עליות ומורדות. בשל כך ניתן לראות בחמאס ארגון שלוח של איראן, המשרת את מטרותיה הלוחמניות במאבקה נגד ישראל. איראן מובילה "ציר" או "מחנה" של מדינות וארגונים שלוחים נוספים הפרוס ברחבי האזור, בתוכם חזבאללה בלבנון, סוריה, מיליציות בעיראק והחות'ים בתימן (שיין וכתראן, 2018; 2020; Seliktar & Rezaei). מעצמה אזורית זו חולקת תפיסה דתית מוסלמית קיצונית עם חמאס, למרות שמדובר במדינה שיעית התומכת בארגון סוני – שתי קבוצות אתניות דתיות המנהלות בהקשרים אחרים קרב אימתני בתוך העולם המוסלמי. המחנה הסוני מאוגד בקבוצת מדינות בהובלת ערב הסעודית וכולל בין היתר את בחריין, איחוד האמירויות, ירדן ומצרים (Karsh, 2023; Dunning & Iqtait, 2023; Seliktar & Rezaei, 2020).

קטר, שהיא גורם מממן כבד משקל נוסף של חמאס, היא שחקנית ייחודית במערך זה. למרות השתייכותה העקרונית למחנה הסוני היא נטתה תמיד להימנע מאסטרטגיה של חבירה לסעודים וקבלת חסות מהם (bandwagoning) לטובת גידור סיכונים (hedging), על ידי שיתופי פעולה משניים עם שחקנים מכל המחנות. בולטים במיוחד יחסיה עם איראן, שתמיד היו ידידותיים במפתיע (ביחס לאלו של שכנותיה) מסיבות שונות, אך בראשן סוגיית האנרגיה. שתי המדינות חולקות שדה גז מהגדולים בעולם (South Pars) וקטר, יצואנית הגז המונזל (LNG) השנייה בעולם, מפיקה ממנו הרבה מעבר למה שמפיקים האיראנים (ועל חשבון העתודה שלהם). החשש מסכסוך על הפקת האנרגיה ועל תנועת האנרגיה במפרץ מביא את קטר לפעול ככל יכולתה לטובת איראן בזירה הגיאופוליטית (Kamrava, 2017). ואולם פעולות

תרשים 1: מסדרונות אנרגיה במזרח התיכון

את אספקת החשמל בין המדינות ולנצל עבור אחת עודפי חשמל הנוצרים אצל האחרת (כהנא, 2023; Mitchell, 2021a).

- השלישי – גולת הכותרת – מסילת רכבת עם פוטנציאל הנחת צינורות אנרגיה לאורכה, שיחברו את אירופה דרך נמל חיפה ובית שאן, ירדן, ערב הסעודית, האמירויות והודו. כל זאת תחת המטרייה האמריקאית, המתווכת והמגבשת בין הגורמים לאורך המסדרון ומבטיחה את ערבותה לסוגיה המרכזית הנדרשת לחיבור חלקי הפאזל – הסכם נורמליזציה בין ישראל לערב הסעודית (Kapoor, 2023).
- הרביעי – צינור גז חדש מישראל למצרים שירחיב את יכולתה של מצרים להנזלתו וליצואו לאירופה (אלמס, 2023; Elmas, 2023), ואף התקנת צינור גז בין מצרים לערב הסעודית דרך מצרי טיראן, למכירת גז מצרי וישראלי לערב הסעודית (שלמרות העובדה שהיא מחזיקה בעתודות גז עצומות, טרם פנתה לבסס את היצוא שלהן והיא משתמשת בגז רב לצריכה פנימית) (זקן, 2023).

שהוכיח ביתר שאת את יכולתה של עזה להטיל איום על נכסיה האנרגטיים של ישראל ועל הציר הסעודי (Levi, 2021).

חרף זאת נמשכו מגעים חשובים לעיבוי המסדרון החולף במרחב הסעודי-ישראלי וממשיך למערב או למזרח. בחודשים שקדמו לאוקטובר 2023 נחשפו זה אחר זה תהליכי הסכמה על מספר פרויקטי תשתית רחבי היקף:

- הראשון – הקמת צינור המחבר את שדות הגז של ישראל למתקן הנזלה קפריסאי שישווק גז מונזל ליוון, וממנה לאירופה (Keller-Lynn, 2023). מדובר בפיתוח של חלק מפרויקט שאפתני שתכנונו החל לפני כעשור, צינור מזרח הים התיכון איסטמד (EastMed). הוא נועד לחבר בין מאגריה של ישראל לבין יוון ואירופה, אך טרם הוכחה עבורו ישימות כלכלית וטכנית בשל היותו הצינור התתימי הארוך ביותר שתוכנן בעולם (Krasna, 2023).
- השני – קו החשמל התתימי מגשר אירואסיה (EuroAsia Interconnector), שיחבר את הרשתות של ישראל, קפריסין ויוון ויאפשר לייצב

שהתבטא בדיונים שהחלו על כניסת אוקראינה לברית ההגנה של מדינות נאט"ו.

רבים השתמשו בטיעון זה כביקורת כלפי ארצות הברית ומדינות המערב והטילו עליהן את האשמה לחרחור הריב מלכתחילה. מבלי לבטל טיעון זה ראוי להביא טיעונים חשובים, גם אם בולטים פחות בשיח ובמחקר: ראשית, הכרונולוגיה של האירועים מבהירה כי עד 2014 אוקראינה דווקא היססה לשתף פעולה עם נאט"ו, וכי המתקפות הרוסיות הן שדחפו אותה לזרועות המערב. שנית, רוסיה לא הגיבה באופן דומה כאשר שכנותיה הקרובות כמו פולין, הונגריה או המדינות הבלטיות הצטרפו לנאט"ו. נוכח זאת, החוקרים ג'והנסון וקלואס מחפשים את האינטרס היסודי של רוסיה בסכסוך ומוצאים אותו בסוגיית האנרגיה – גם מצד ההפקה וגם מצד הצריכה. רוסיה בחרה לתקוף ולספח חלקים ספציפיים באוקראינה שלא במקרה הם השטחים העשירים ביותר במחצבי גז ופחם, ואשר על בסיסם קיוותה אוקראינה להתנתק מן התלות הכבדה שלה בגז הרוסי ולהפוך ליצואנית מתחרה לאירופה. באותם שטחים נמצאות תעשיות כבדות רבות שהן צרכניות ענק של הגז הרוסי. כמו כן, כ־19 אחוזים מן הגז הרוסי לאירופה עובר דרך אוקראינה (יותר מ־75 מיליארד מ"ק לשנה בעלות מעבר של יותר ממיליארד דולר בשנת 2017). כלומר מדובר בהשתלטות על מחצבים, וידוא השליטה באספקת הגז לצרכנים אוקראיניים גדולים ושליטה במסדרונות הגז הרוסי החוצים את אוקראינה, כדי למנוע תחרות שתפחית את התלות האירופית בו (Johannesson & Clowes, 2022).

מתקפת 2022 נתקלה בגיבוי עוצמתי של המערב לאוקראינה, שייתכן כי הרוסים לא ציפו לו. ארצות הברית, שרואה בחשש את התעצמותה התוקפנית של יריבתה משכבר הימים, לא רק חימשה את אוקראינה אלא גם הטילה על רוסיה סנקציות כלכליות. לשם כך נדרש הנשיא ביידן לשיתוף הפעולה של כלכלות האיחוד האירופי, וכאן הייתה בעוכריו האסטרטגיה האנרגטית הרוסית, שדאגה מראש לכך שאירופה תהיה תלויה במידה ניכרת בגז הרוסי (Driedger, 2022; Schattenberg, 2022). בעודן משתפות פעולה עם מרבית הסנקציות התקשו ונמנעו מדינות שונות מלהחיל אותן על ענף הגז. בולטת ביניהן גרמניה, שתעשיותיה ותושביה תלויים עד מאוד בגז הרוסי, אך גם בלגיה, ספרד, צרפת ואחרות המשיכו לצרוך אותו בכמות משמעותית (Institute for Energy Economics and Financial Analysis, 2023).

בהבינו לראשונה את גודל האיום הרוסי פנה האיחוד האירופי לכתוב ולממש תוכנית לגיוון ספקי הגז – "ההתנעה מחדש" (REPowerEU) – ופעל במרץ

• החמישי – הקמת צינור מימן שיזרום לאירופה מפרויקט התשתית העתידני בעיר הסעודית ניאום (Neom) לחוף הים האדום, וגם משדות מתוכננים בהודו דרך צינורות שיונחו לאורך המסילה מערב הסעודית לנמל חיפה (Martin, 2023).

לארצות הברית ולקונסטלציה שבהובלתה יש אינטרסים מובנים רבים בישראל ובערב הסעודית, יחד ובנפרד, אך אינטרס מובהק אחד מתבלט בעת הזו מעל השאר – המאבק ב"קונסטלציה האסייתית" המתהווה. תחילתו של מאבק זה בשחרורה של גרמניה מחיבוק הדוב האנרגטי של רוסיה, כפי שמוסבר להלן.

חיבוק הדוב

כפי שכבר תואר, רוסיה הפכה בעשורים האחרונים למעצמת אנרגיה החולשת על מצבורי נפט וגז עצומים, והיא עושה בהם שימוש אסטרטגי גיאופוליטי מובהק. לאחר קריסת ברית המועצות ותחת שלטונו ארוך השנים של פוטין עושה מעצמה זו מאמץ לזכות שוב בהשפעה בינלאומית מרכזית. כחלק מכך, עניינה במזרח התיכון גובר (מחדש). בין היתר היא שואפת לכרות בריתות עם מדינות מוסלמיות שונות או להצטייר כשותפתן, מאחר שבכך היא מנערת מעליה את לחציהן בכל הנוגע לסכסוכים הקשים שלה עם מיעוטים מוסלמיים בדروמה. היחלצותה להצלת משטר אסד בסוריה, לצד איראן, חיזקה את הברית הנבנית ביניהן ומיצבה את סוריה, שהגיעה לנקודת שפל במהלך מלחמת האזרחים, כמעין מדינת חסות משותפת. חרף השונות התרבותית, הדתית והאידיאולוגית בין המדינות, הן מוצאות מכנה משותף בסלידתן מן המערב ומן ההגמוניה האמריקאית (Cafiero, 2020; Dannreuther, 2012; Lasensky, 2019; Michlin-Shapir, 2019). בכך הערכים שלהן ושל סין משותפים, כפי שיתואר בהמשך. בסיטואציה זו רוסיה ואיראן הולכות ומגבשות שיתופי פעולה כלכליים, ובעיקר צבאיים (Grisé & Evans, 2023; Phillips & Brookes, 2023). אלה נחשפו, למשל, בשימוש של הרוסים במזל"טים איראניים במתקפתם על אוקראינה ולאחר ה־7 באוקטובר, ובמכירת מטוסי קרב רוסיים מתקדמים מסוג סוחוי 35 לאיראן (בר, 2023). המתקפה הרוסית על אוקראינה החלה כבר לפני כעשור, כשרוסיה פנתה לספח בכוחניות חלקים משטחיה בשלבים, עד למתקפה המלאה והאכזרית בשנת 2022. למלחמה זו נתנו הרוסים הסברים שונים (חלקם נראים מופרכים), ביניהם הטענה כי מדובר בשטח השייך לרוסיה הצארית ההיסטורית, וכי המשטר האוקראיני נדרש ל"דה־נאציפיקציה". הטענה הבולטת מנגד הייתה כי מדובר בהדיפת האיום המערבי מגבולותיה של רוסיה,

בהבינו לראשונה את גודל האיום הרוסי פנה האיחוד האירופי לכתוב ולממש תוכנית לגיוון ספקי הגז – "ההתנעה מחדש" (REPowerEU) – ופעל במרץ להקמת תשתיות המחברות אותו לשדות הגז של צפון אפריקה, למזרח הים התיכון ולצינורות הגז והמימן המיוחלים הסעודיים-ישראליים.

בסחר ובאנרגיה בנקודת החנק של מצרי מאלקה ויסייעו לה לבסס השפעה לכל רוחב היבשת האירואסייתית דרך שילוב מדינות רבות בבריתות כלכליות עימה (Garlick & Havlová, 2021; Gresh, 2023; Hao et al., 2020; Soboleva & Krivokhizh, 2021).

ניכר כיום כי מאמציה של ישראל לקחת חלק ביוזמת החגורה והדרך אינם זוכים להצלחה באותה מידה שלה זוכות המדינות הגדולות במרכז אסיה. סין זיהתה את איראן ורוסיה כמדינות בעלות חשיבות רבה יותר בשל מיקומן הגיאוגרפי, בשל האנרגיה שהבטיחו לספק לה (בעיקר לנוכח הסנקציות המערביות על הסחר עימן) ובשל נכונותן הכללית לחבור עימה כנגד ההגמוניה האמריקאית (Gresh, 2023; Karsh, 2023; Lavi et al., 2021; Yenciun, 2021). גם קטר, אחת מספקיות הגז המרכזיות של סין (שהפכה לאחרונה לצרכנית הגז הגדולה בעולם), זוהתה כיעד אסטרטגי. במסגרת יוזמת החגורה והדרך התפתחו יחסי המדינות באמצעות השקעות, תשתיות ושיתופי פעולה צבאיים, שקטר רואה בהם גידור סיכונים הכרחי נוכח משבר היחסים שלה עם שכנותיה במרחב המפרץ הפרסי ובמחנה הסוני (Chaziza, 2020).

גם מדינות אחרות במפרץ, בהן ערב הסעודית ובחריין, סומנו כיעד להשקעה סינית. בתחילה הן נעטרו לה כחלק מגידור סיכונים משום שמטריית ההגנה שלהן, ארצות הברית, החלה להראות סימני שחיקה לאחר כישלונה בעיראק ונטייתה לצמצם מעורבות במזרח התיכון (אפטרמן, 2021; חזיזה, 2020; Liao, 2023). כחלק מחימום היחסים התאמצה סין למשל לתווך ביחסי פשרה בין ערב הסעודית לבין איראן. מעורבותה הגוברת של סין במרחב הדליקה נורות אזהרה במערב באיחור מסוים, וכעת גובר הלחץ של ארצות הברית על ערב הסעודית להפסיק את ההתקרבות לציר הסיני ולבחור צד (Liao, 2023).

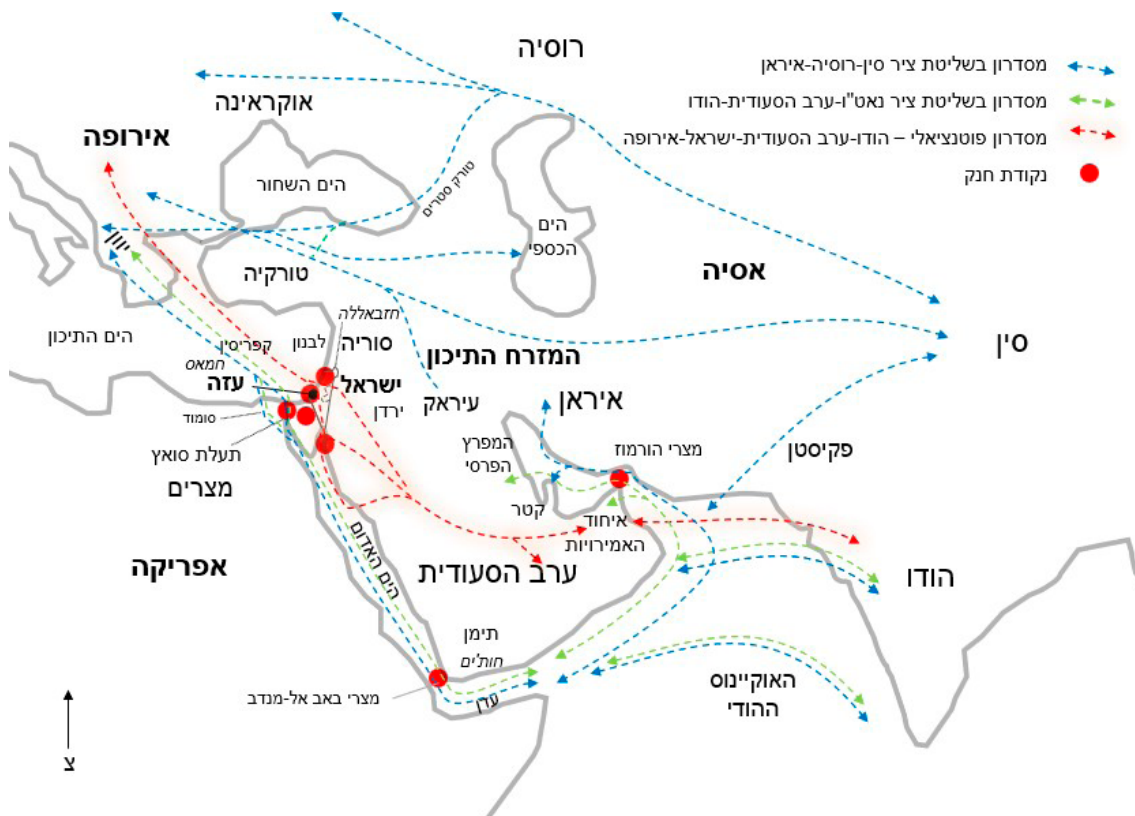
כדי להמחיש את יתרונות הבחירה במערב יזמה ארצות הברית פרויקט על מתחרה ליוזמת החגורה והדרך – המסדרון הכלכלי ההודי מזרח-תיכוני אירופי (India-Middle East-Europe Economic Corridor). זהו המסדרון המדובר של נתיבים, רכבות

להקמת תשתיות המחברות אותו לשדות הגז של צפון אפריקה, למזרח הים התיכון (כפי שתואר לעיל) ולצינורות הגז והמימן המיוחלים הסעודיים-ישראליים (European Commission, 2022).

גם הביקוש האירופי לספקי נפט חדשים גובר, בשל הסנקציות על הנפט הרוסי. במצב זה רוסיה פנתה למכור למזרח אסיה נפט מוזל, ובכך להתחרות בשוק שערב הסעודית והאמירויות שלטו בו עד כה. אלו מצידן פונות למלא את הביקוש האירופי החדש שנוצר ומחפשות נתיב עוקף למצרי באב אל-מנדב. בעוד נבחנת האפשרות של הרחבת השימוש בקצא"א (בעסקה של ישראל עם האמירותים, שתוארה לעיל), בשל הסיכון הסביבתי לפגיעה בנמל אילת (רטיג, 2023), ייתכן מאוד כי תיבחן בעתיד הנחת צינורות נפט לאורך המסילה מריאד לנמל חיפה. הצלחתה של אירופה בהתחברות לספקי אנרגיה חלופיים דרך ישראל הפכה לאינטרס אמריקאי מרכזי, מכיוון שרק כך תוכל ארצות הברית לחלץ את אירופה מחיבוך הדוב ולממש במלואו את הלחץ על רוסיה.

דרך המשי החדשה

כלל ההתרחשויות שתוארו עד כה נעשות בצילו של מאבק הענקים המתרגש בזירה העולמית בין ארצות הברית לסין (Heiduk, 2022). ישראל ראתה במשך זמן ממושך פוטנציאל בהידוק הקשרים עם סין. שאיפה זו נוצרה מתוך אסטרטגיית גידור סיכונים שבה חיפשה ישראל גיבוי במקום להסתמך על ברית בלעדית עם ארצות הברית, בייחוד כשעלה החשש מפני הידרדרות היחסים בתקופת ממשל הנשיא ברק אובמה (Chaziza, 2018). מלבד סחר אינטנסיבי, יחסי ישראל-סין כללו השקעות משותפות, יחסים אקדמיים וטכנולוגיים, יבוא כוח אדם סיני ופתיחת מכרזי ענק לתשתיות בביצוע סיני. בין הפרויקטים הבולטים בביצוע סיני היה הקמת נמל המפרץ, שנתפס על ידי ארצות הברית כאיום אסטרטגי על שליטתה במרחב (Chaziza, 2018). בפתיחת שווקיה והידוק יחסיה עם סין ציפתה ישראל להפוך לתחנה ב'יוזמת החגורה והדרך' – פרויקט התשתית הנודע שעליו הכריזה סין ב-2013 והיא עמלה מאז על הקמתו. מדובר במה שנקרא "דרך המשי החדשה" והוגדר כפרויקט התשתיות המחברות הגדול בהיסטוריה האנושית, המחבר את סין לאירופה בשני נתיבים יבשתיים ובנתיב ימי נוסף. בפועל מדובר בהקמת מארג מסועף של תשתיות תובלה ובפרט קווי אספקת אנרגיה מהמצבורים העשירים במרכז היבשת שיוכלו גם לסין, ובחסות סין והשקעתה גם לאירופה. למיזם הענק מטרות רבות והוא מניב פיתוח כלכלי לכל אורכו, אך שתי מטרות על אסטרטגיות ניצבות מעל כולן: הצירים היבשתיים יצמצמו את תלותה של סין

תרשים 2: מסדרונות אנרגיה באסיה ובאירופה

כנגד רוסיה, סין ועוד ממדינות 'ארגון שנגחאי לשיתוף פעולה'. הניצחון במשחק יגדיר את השליטה בצינורות, במסדרונות האנרגיה ובחוזי האספקה" (Campos & Fernandes, 2017, p. 26). כינוי זה מתייחס אל "המשחק הגדול" של המאה ה-19 – מושג שמתאר את המאבק לאורך עשורים בין האימפריה הרוסית לאימפריה הבריטית על השליטה במרכז אסיה (Chen & Fazilov, 2018).

במשחק החדש – המתנהל כעת בשטח שנפרס מגבולותיה של סין ועד מזרח אירופה, לרבות מרכז אסיה ודרום אסיה והמזרח התיכון – יחסן של מדינות בזירה הבינלאומית למתקפת חמאס ולמלחמה בעזה משקף במידה רבה את האינטרס שלהן בגיאופוליטיקה של האנרגיה. יחסן העוין לישראל של מדינות מוסלמיות במחנה האיראני-שיעי צפוי, אך רבים הגיבו בהפתעה להשתלחותן של רוסיה וסין בישראל (עינב, 2023; Qi, 2023). הידיעה כי בין היתר מדובר במדינות מובילות בברית מורכבת שניתן לכנותה "הקונסטלציה האסייתית" מסבירה רבות. אלו מדינות שמצאו כעת הצטלבות אינטרסים סביב פרויקטי תשתית משותפים, שיתופי פעולה צבאיים ובייחוד סביב הצורך להבטיח את השליטה במסדרונות אנרגיה (כלומר, הן שליטה במסדרונות של אותן המדינות והן בניית האיום על מסדרונות של מדינות מתחרות). כך למשל קטר, אחת

וצינורות גז, נפט ומימן שתחילתו בהסכמי אברהם והמשכו בפרויקטים של כבלי תקשורת בין-יבשתיים, למשל כבל 'בלורמן' של חברת גוגל, שלאשונה יעבור דרך ישראל במקום דרך רצועת התקשורת העצומה של מצרים (זיו, 2020). סופו של הפרויקט בהסכמי הנורמליזציה המצופים בין ישראל לערב הסעודית, ועל בסיסם הקמת מסילות וקווי גז, מימן ונפט – פרויקטים שעליהם הכריזו בהזדמנויות שונות בחודשים שקדמו למתקפת חמאס ובפרט בספטמבר, זמן קצר לפני המתקפה (Martin, 2023).

במשחק החדש – המתנהל כעת בשטח שנפרס מגבולותיה של סין ועד מזרח אירופה, לרבות מרכז אסיה ודרום אסיה והמזרח התיכון – יחסן של מדינות בזירה הבינלאומית למתקפת חמאס ולמלחמה בעזה משקף במידה רבה את האינטרס שלהן בגיאופוליטיקה של האנרגיה.

המשחק הגדול החדש

חשיבותו הגיאופוליטית של המרחב האסייתי בזירה העולמית הולכת וגוברת. "כרגע מתפתח במרכז אסיה מה שמכונה 'המשחק הגדול החדש', שבו מתחרים הגוש של ארצות הברית, בריטניה ושאר מדינות נאט"ו

מול העובדה שצינורות חשבים הקיימים בשטחה מהווים מסדרון חלופי הן לישראל מדרום לה והן לאוקראינה מצפון לה. במסגרת יוזמת החגורה והדרך מובל גז ממרכז אסיה אל יוון ואיטליה (בצינורות הקיימים (TAP, TANAP) (Gersh, 2023; Hao et al., 2020). מעבר לכך, בהרחבה המתוכננת של הצינור טורק סטרים מרוסיה לטורקיה צפוי כי יתאפשר לרוסים "להלבין" את הגז שלהם תחת הסנקציות, כשיעבירו אותו דרך טורקיה לאירופה (Chyong et al., 2023; Ellis, 2017). טורקיה רואה חשיבות אסטרטגית רבה במיצובה כמרכז הובלה של גז ממזרח למערב, בייחוד על מנת שתוכל להשתמש בכך להפעלת מנוף לחץ על האיחוד האירופי (אלמס, 2023). משום כך היא מצויה בתחרות אינטנסיבית מול יוון על הבכורה כמדינת המעבר המרכזית במרחב ורואה בדאגה רבה את התחזקות יריבתה בתחום – בכניסתה לפורום EMGF (שבו טורקיה לא הוכללה) ובמיזמי האנרגיה המחברים בין ישראל למדינות ההלניות קפריסין ויוון, ובכך מדלגים על טורקיה (Celikpala, 2021; Krasna, 2023).

בחודשים שקדמו למתקפת חמאס עמלו הטורקים לשכנע את ישראל לוותר על השותפות עם יוון ובמקום זאת להזרים דרכם את הגז לאירופה (אלמס, 2023), אך לאחר מתקפת חמאס התייצב הנשיא רג' טאיפ ארדואן באופן בוטה לצד הארגון ואף איים על ישראל, ובכך טרפד אפשרות לשיתוף פעולה אנרגטי. יש מי שפירשו מהלך זה כטעות אסטרטגית הנובעת מאידיאולוגיה ומאינטרס פוליטי פנימי (Markind, 2023), אך אין לבטל את האפשרות כי בפעולתו ארדואן קורץ במכוון לעבר הקונסטלציה האסייתית ומיישר עימה קו בהתרחקות מהפרויקט האמריקאי. אם הדבר נכון, הוא שופך אור חדש על שני העשורים האחרונים של המעורבות הטורקית במרחב: לטורקים, כידוע, היסטוריה ארוכה של תמיכה בחמאס והתנגדות למדיניות ישראל כלפי עזה (למשל במשט המרמרה ובאירוח פעילי חמאס בשטחה), אך ראוי לציין גם רובד מוכר פחות, הנוגע למעורבותם במרחב הנגב בסיוע כספי דרך רשת של ארגוני צדקה וארגוני סיוע אחרים למאבק הבדואי מול המדינה על הכפרים הבלתי פורמליים (ביגמן, 2013; Dekel et al., 2019). בפריסת חסותה של טורקיה על המרחבים השונים אך הסמוכים של עזה והנגב, תחת דגל המאבק הפלסטיני, גוברת יכולתה ליצור איום בגשר היבשתי כולו. יש לזכור גם כי אספקת הנפט ממרכז אסיה לישראל עוברת דרך טורקיה. חרף ההצהרות הלוחמניות, תובלת הנפט לא פסקה לאחר מתקפת חמאס (bne IntelliNews, 2023), אך נקודת חנק נוספת זו עודנה מהווה מנוף טורקי על ישראל.

התומכות הגדולות של חמאס, במקום לדבוק בעמיתיה הסונים למחנה נוטה יותר ויותר לעבר שותפות עם איראן וסין סביב האינטרסים הכלכליים המשותפים עימן, ובייחוד האינטרסים האנרגטיים (Chaziza, 2020; Kamrava, 2017).

מתוך אותו הסבר תאורטי מובן מדוע המחנה הסוני בהובלת ערב הסעודית שומר על עמדה מאופקת ביחס לישראל, שהרי מצד אחד הרגש העממי ברחוב המוסלמי נוטה נגד ישראל, אך מן הצד השני הפניית הגב לישראל תנתק את הסעודים מפרויקט תשתית חשוב (ואגב גם מהנכונות האמריקאית שאולי כרוכה בו – לאפשר פיתוח תוכנית גרעין ובכלל, להמשיך לפרוס את הגנתה עליה) ותחשוף אותם לאיום גובר מצד אויביהם האיראנים. הסבר זה גם תורם להבנה של אחד ממקורות התמיכה הבלתי משתמעת לשתי פנים בישראל של הנשיא בידן, שמאבקו ברוסיה ובקונסטלציה שמובילה סין ברחבי אסיה יסתייע בהפיכת ישראל למסדרון אנרגיה בחסות אמריקאית. מסדרון זה הוא ככל הנראה מיזם משלים חשוב עבור מכלול שארצות הברית מקדמת לאחרונה תחת השם 'המרחב ההודי-פסיפי החופשי והפתוח' (Free and Open Indo-Pacific), שתפקידו לייצר קונסטלציה במרחב הרצועה הדרום-אסייתית (מהפיליפינים דרך הודו ועד קרן אפריקה) כדי לסתור את כוחה העולה של סין במרחב הרצועה של מרכז אסיה וצפון אסיה (Heiduk, 2022).

על ארצות הברית ושותפתה ערב הסעודית להתמודד עם מאמץ משולב של מימוש בפועל של נקודת חנק: במסדרון הפעיל בים האדום, דרך מתקפות החות'ים במצרי באב אל-מנדב; באיום חמאס על מרחב התשתית בין אילת לאשקלון; באיום חזבאללה על הציר המתוכנן בין ערב הסעודית לחיפה; ובאיום הפוליטי שמניעים ארגונים אלו יחדיו, בסיוע מערך גלובלי רחב שמסית את דעת הקהל העולמית נגד ישראל, ובכך מקשה על נורמליזציה עם ערב הסעודית שתאפשר את הקמת התשתיות החלופיות במרחבים אלו. יש בכך השלכות כבדות משקל על ארצות הברית: האתגרים מול שותפותיה במזרח התיכון, התבססותה של סין במרחב זה בפרויקטים כלכליים וגם צבאיים (למשל בבניית בסיס צבאי סיני בג'יבוטי, החולשת על מצרי באב אל-מנדב, ראו: אוריון, 2016) והקושי לשמור על ספינות בים האדום – כל אלו מטילים צל כבד על יכולתה של ארצות הברית לספק הגנה ויציבות למרחב שבין האוקיינוס השקט לים התיכון, ובכך לעמדתה כהגמון עולמי – איום אסטרטגי ממעלה ראשונה עבורה.

גם הפניית הגב (החוזרת) של טורקיה לישראל, למרות מתיחות יחסיה עם איראן, מוארת באור חדש

אסטרטגי" להשקעה אמריקאית במרחב, כחלופה לטורקיה (שהתרחקותה מהמערב בכלל ורטוריקה מאיימת כלפי יוון בפרט הובילו לריחוק גובר של יוון וארצות הברית ממנה). כחלק מכך ארצות הברית מבססת את יוון כמוקד לתובלת אנרגיה ונקודת שליטה צבאית לנאט"ו בכל מרחב מזרח הים התיכון, וכמעבר לבולגריה ולשאר מזרח אירופה. מכאן החשיבות ששתי המדינות מייחסות לתשתיות המחוברות את יוון לקפריסין ולישראל (Ellis, 2017).

מנגד, מדינות מסוימות באירופה ניצבות בין ניטרליות לבין גינוי של ישראל. סוגיית האנרגיה אינה מספקת הסבר ישיר לכך, אך בהחלט ניתן לראות בה גורם המאפשר להן לנקוט עמדה זו. למדינות שונות, בעיקר לאלו המונהגות בידי מפלגות שמאל, אינטרס פוליטי פנימי ברור לבקר את ישראל בשל עמדתן הערכית כלפי הסוגיה הפלסטינית ואולי יותר מכך – בשל הצורך לרצות את המצביעים הרבים שלהן מקרב קהילות המהגרים המוסלמים (ראו בנושא זה את השותפות הפוליטית המכונה "הברית האדומה-ירוקה" Karagiannis & McCauley, 2013). יש להביא בחשבון כי היכולת לתת ביטוי מוצהר לביקורת זו גבוהה יותר בקרב מדינות שתלותן בקונסטלציה האמריקאית פחותה, או לפחות נתפסת כך בידי ההנהגה. בהתאם לכך יש לשים לב לעובדה שהוזכרה קודם לכן, כי בלגיה וספרד נותרו הלוקחות הגדולות ביותר של הגז הרוסי (וגם מרחיבות את האספקה ממדינות צפון אפריקה), והן מסרבות לשתף פעולה עם הסנקציות האמריקאיות בנושא. יש בכך להסביר, לפחות חלקית, מדוע הרשו לעצמם ראשי מדינות אלו לטרוח ולהגיע אל גבול עזה באקט סמלי חריג, כדי לנכוח בפעילה הראשונה של החלפת השבויים במלחמה ולהביע סולידריות עם הפלסטינים (יוסף, 2023). כאמור, נראה שהאינטרס האנרגטי אינו מעצב את עמדת מדינות אירופה כלפי ישראל, אך כשאין תלות אנרגטית וגיאופוליטית מובהקת במחנה התומך בישראל, מנהיגים פוליטיים עשויים לנצל זאת בהתאם לצורכיהם.

סיכום

אם נחזור לשאלה שבה פתחנו – מה מעצב את יחסן של מדינות העולם כלפי ישראל בנוגע למאבקה בחמאס – נוכל כעת לתת תשובה בעלת משקל נכבד במערך השיקולים המורכב העומד בפני כל מדינה ומדינה. בגבולה של רצועת עזה שורטוטו ב־7 באוקטובר 2023 קווי המגרש של "משחק גדול חדש" – התגבשותה של מעין מלחמה קרה שנייה על השליטה במרכז אסיה, במזרח אירופה ובמזרח התיכון, שמפתחת בהדרגה

יחסה האמביוולנטי של מצרים למצב זוכה גם הוא להבהרה נוספת. מחד גיסא, המצרים אינם אוהדים את ישראל ובוודאי אינם מרוצים מפיתוחם של מסדרונות אנרגיה ותקשורת שיתחרו עם המונופול של תעלת סואץ ושל צינור סומד, המהווים נדבך מרכזי בכלכלתם המדשדשת. מאידך גיסא, המצרים חברים במחנה הסעודי־סוני וגם נהנים מחסותה ומתמיכתה של ארצות הברית. האיומים האיראניים הגוברים לאורך הים האדום ותעלת סואץ מחייבים אותם לשמור על חסות צבאית זו. על כך נוספים גם ארגוני הג'האד האסלאמי המגוונים, המתחזקים בסיני ומאיימים על פרויקטי הגז החוצים אותו כעת (לאל־עריש בצפון סיני) ועל הקו הנוסף המתוכנן להיבנות בעתיד (ממעבר ניצנה). שיתוף הפעולה עם ישראל כנגדם, שכולל אף תקיפות ישראליות בתחומי מצרים, מקבל חשיבות רבה (אלמס, 2023). קשריה הכלכליים־אנרגטיים של מצרים עם ישראל (לאחרונה השלימה מצרים את המהפך השלילי מיצואנית ליבואנית גז, התלויה באופן מכריע בגז הישראלי – Kransa, 2023) נעשים משמעותיים עם הזמן ומהווים גם הם משקל נגד, שכל הנראה מסייע למנוע ממצרים לתמוך באופן מובהק בחמאס, מעבר לחילוקי הדעות בפן האידיאולוגי. גם ירדן ביקורתית מאוד כלפי ישראל, בייחוד בשל האוכלוסייה הפלסטינית הרבה בקרב אזרחיה, אך העובדה שהיא נעשתה תלויה בגז הישראלי בשנים האחרונות מגבילה את יכולתה לתת לכך ביטוי, בין היתר מכיוון שתחנת כוח סינית חדשה שהוקמה בה לאחרונה, המבוססת על פצלי שמן, מספקת לה אנרגיה במחיר גבוה הרבה יותר ממחיר הגז הישראלי (אלמס, 2023).

בלגיה וספרד נותרו הלוקחות הגדולות ביותר של הגז הרוסי (וגם מרחיבות את האספקה ממדינות צפון אפריקה), והן מסרבות לשתף פעולה עם הסנקציות האמריקאיות בנושא.

לבסוף נוכל להפנות מבט למדינות שונות באירופה ולהשוות בין עמדותיהן ביחס לסכסוך לבין האינטרס האנרגטי־פוליטי שלהן. תמיכתה של אוקראינה בישראל הייתה חד־משמעית ומובנת על רקע הבנתה כי גם אויבתה רוסיה היא חלק מהברית העוינת את ישראל (גם אם עוינות זו מוסווית עדיין ומצויה ברקע, ואינה מוצהרת כמו העוינות בין ישראל לאיראן). לגרמניה סיבות פוליטיות ואידיאולוגיות רבות לתמיכה בישראל. לצד זאת יש לזכור כי היא מאיימת מצד רוסיה במיוחד, ומצפה לפתרון הגז ממסדרון ה־IMEC כפי שתואר לעיל. ליוון, שתומכת בישראל (Tzogopoulos, 2023), סיבות דומות לכך. בשנים האחרונות מוגדרת יוון "עמוד תווך

שותפויות צבאיות ומסחריות ובפרט משאבי אנרגיה ומסדרונות אנרגיה.

ד"ר תומר דקל הוא גיאוגרף ומתכנן בתנועת אור, שבמסגרתה הוא עוסק בתכנון ובפיתוח בנגב ובגליל, בין היתר בתחומי תכנון אזורי, בפיתוח קלאסטרס תעשייתיים ובהתחדשות עירונית. הוא גם מרצה אורח באוניברסיטת בן-גוריון בנגב וחוקר עצמאי. מחקריו מתמקדים בהתפתחותם של הנגב ומטרופולין באר שבע, בהסדרת ופיתוח ההתיישבות הבדואית ובגיאוגרפיה של צבא ושל תשתיות.

מקורות

אבן, ש' (2012, 6 במאי). **מצרים מבטלת את הסכם הגז עם ישראל – משמעות אסטרטגית**. מבט על, גיליון 332, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <http://tinyurl.com/y6wss983>

אוריון, א' (2016, 31 בינואר). **זנב הדקדקן בקרן אפריקה: מתקן לוגיסטי-צבאי של סין בג'יבוטי**. מבט על, גיליון 791, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <http://tinyurl.com/5eyb9phw>

אלמס, ד"ש (2023, 13 ביולי). **מלכוד החוב של ירדן: קנתה מסין אנרגיה במיליארדים, אבל מצאה גז זול בישראל. גלובס**. <http://tinyurl.com/2rncxtwv>

אלמס, ד"ש (2023, 16 ביולי). **התוכנית של ארדואן לשליטה על מחירי הגז באירופה עוברת דרך ישראל. גלובס**. <http://tinyurl.com/bddyser2>

אלמס, ד"ש (2023, 26 ביולי). **מצרים לוחצת על ישראל: הגדילו את יצוא הגז. גלובס**. <http://tinyurl.com/2xeemb5n>

אסיה, א' (1994). **מוקד הסכסוך: המאבק על הנגב 1947-1956**. יד בן-צבי.

אפרמון, ג' (2021). **גישתה המתפתחת של סין כלפי המזרח התיכון: עשור של שינוי. עדכן אסטרטגי, 24(1), 127-132**. <http://tinyurl.com/y4xkcash>

ביגמן, ע' (2013, 10 ביולי). **הכסף התורכי והנגב הלא-חוקי**. מידה. <http://tinyurl.com/34d47beu>

בר, נ' (2023, 28 בנובמבר). **דיווח: רוסיה אישרה מכירת מטוסי קרב ומסוקים מתקדמים לאיראן. ישראל היום**. <http://tinyurl.com/4eks5dhy>

גזית, ש' (2014, 30 ביולי). **מה מניע את החמאס?** Israel Defense. <http://tinyurl.com/494dsmcc>

דריאן-פלדמן, ב' ומילמן, א' (2023, 17 בדצמבר). **השאיפה הרוסית לסדר עולמי חדש והמלחמה בין ישראל לחמאס**. מבט על, גיליון 1801, המכון למחקרי ביטחון לאומי. <http://tinyurl.com/y7d63rwe>

זיו, א' (2020, 13 באפריל). **השקעה של 400 מיליון דולר: הכבל התת-ימי של גוגל יגיע לישראל ב-2022**. TheMarker. <http://tinyurl.com/2tp8zky3>

זקן, ד' (2023, 27 בינואר). **שינוי הגישה המפתיע של מלך ירדן, וההתפתחות הנוספת בין ישראל לסעודיה. גלובס**. <http://tinyurl.com/yc7uembt>

חיזה, מ' (2020). **יחסי סין ובחריין בעידן יוזמת החגורה והדרך. עדכן אסטרטגי, 23(4), 53-66**. <http://tinyurl.com/bymxz3br>

יוסף, ע' (2023, 24 בנובמבר). **מעבר רפיה: ראשי ממשלות ספרד ובלגיה דורשים מישראל הפסקת אש קבועה**. News1 מחלקה ראשונה. <http://tinyurl.com/4z4v79tt>

חזיתות חמות: הראשונה באוקראינה והשנייה בישראל (עם התפתחויות חמות גם בתוך תימן ובין ערב הסעודית לתימן ולאיראן). אין בכך כדי להצביע על מעורבות מעשית ישירה של המעצמות השונות בתכנון או במימוש של מתקפת ה-7 באוקטובר, אך אין ספק כי שותפות האינטרסים (שמאחוריה טריליוני דולרים ושליטה בנכסים אסטרטגיים אדירים) היא זו אשר מעצבת כעת את יחסן של מדינות כלפי חמאס.

עלינו להסיר את הערפל האידיאולוגי מעל ההצהרות הפוליטיות של מנהיגים ברחבי העולם, משום שהגיבוי הכלכלי, הצבאי, הטכנולוגי והפוליטי לחמאס נובע וינבע בעתיד גם מתוך האינטרסים החומריים הממשיים שלהם. המנהרות, הנשק, היכולות המודיעיניות, הלוחמה האלקטרונית, הקמפיין התקשורתי העולמי – כל אלו אינם בהישג ידו של חמאס בפני עצמו, אלא אך ורק כשלוח המקבל משאבים אלו ובתמורה, מן הסתם, מחויב לממש את שליחותו. במקרה זה מדובר בהפיכתה של עזה למעין "נקודת חנק" של מסדרונות אנרגיה בין-יבשתיים, בין במובן הפיזי הישיר – הניסיון לפגוע בתשתיות עצמן (למשל במקרה הפגיעה ב-2021 במכל הדלק באשקלון) ובין במובן הפוליטי הרחב – היכולת לסכל בריתות והסכמים להעברת אנרגיה דרך שטח ישראל (גם אם ניסיון זה טרם הוכח כמוצלח, כי ייתכן שההסכמים עם ערב הסעודית עתידים להתממש). סיכול פיתוחן של תשתיות האנרגיה הוא בעל משמעות אסטרטגית לשחקנים רבים בזירה העולמית, בין שתמכו בחמאס ככוונה תחילה ובין שהם נהנים בדיעבד מפעולותיו.

בניגוד לתאוריות כמו "התנגשות הציוויליזציות", אין מדובר כאן בתרבויות גדולות הנאבקות זו בזו, למשל האסלאם נגד המערב. גם לא מדובר בסכסוך על רקע ערכי או על רקע תפיסה פוליטית – למשל המדינות הדמוקרטיות כנגד הדיקטטורות. הקונסטלציות שמחברות בין מדינות או בין צירים של מדינות וארגונים מכילות בערבוביה הכול מהכול. מצד אחד "קונסטלציה מערבית" שבפועל מכנסת את המערב הדמוקרטי עם המחנה הסוני ובו מדינות מוסלמיות אוטוקרטיות, ועם הודו וישראל. מהצד השני "קונסטלציה אסייתית" בהובלת סין ולצידה רוסיה, מדינות מוסלמיות שיעיות וגם מדינות או ארגונים סוניים (קטר וחמאס, למשל) ומדינות או מפלגות מערביות מהצד השמאלי של המפה הפוליטית. בוודאי שלאדיאולוגיה ולתרבות משמעות רבה בהנעת שחקנים שונים לפעולה, אבל אסור לנו להתעלם מהשורשים הכלכליים והגיאופוליטיים העצומים המניחים את התשתית עבורם, כלומר מערכות הבריתות המסועפות הסובבות סביב משאבים ושליטה,

- שיין, ס' וכתראן, א' (2018). מדיניותה של איראן כלפי עזה. בתוך: ע' קורץ, א' דקל וב' ברטי (עורכים), **משבר רצועת עזה: מענה לאתגר**. <http://tinyurl.com/yn2d558z>. המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- Baconi, T. (2017, March 12). *How Israel uses gas to enforce Palestinian dependency and promote normalization*. Al-Shabaka. <http://tinyurl.com/2kte7e5z>
- Bahgat, G. (2008). Energy and the Arab-Israeli conflict. *Middle Eastern Studies*, 44(6), 937-944. DOI:10.1080/00263200802426195
- Barkat, A. (2020, September 16). *Israel to propose Saudi-Israel oil pipeline*. Globes. <http://tinyurl.com/msbw7myr>
- bne IntelliNews. (2023, October 30). *Oil continues to flow to Israel via Turkey despite Erdogan's vehement speeches on plight of Gaza*. <http://tinyurl.com/uev24dej>
- Cafiero, G. (2020, April 2). *What do Russia and Hamas see in each other?* Middle East Institute. <http://tinyurl.com/2e72bku8>
- Campos, A., & Fernandes, C. (2017). The geopolitics of energy. *Geopolitics of Energy and Energy Security*, 24, 23-40. <http://tinyurl.com/4bsczszc>
- Celikpala, M. (2021). Turkey in the eastern mediterranean: Between energy and geopolitics. In V. Talbot & V. Magri (eds). *The scramble for the Eastern Mediterranean* (pp. 46-28). Ledizioni LediPublishing.
- Chaziza, M. (2018). Israel-China relations enter a new stage: Limited strategic hedging. *Contemporary Review of the Middle East*, 5(1), 30-45. <https://doi.org/10.1177/2347798917744293>
- Chaziza, M. (2020). China-Qatar strategic partnership and the realization of One Belt, One Road Initiative. *China Report*, 56(1), 78-102. <https://doi.org/10.1177/0009445519895612>
- Chen, X., & Fazilov, F. (2018). Re-centering Central Asia: China's "new great game" in the old Eurasian heartland. *Palgrave Communications*, 4, 71. <https://doi.org/10.1057/s41599-018-0125-5>
- Chyong, K., Corbeau, A.S., Joseph, I., & Mitrova, T. (2023). *Future Options for Russian Gas Exports*. Center on Global Energy Policy, Columbia | SIPA. <http://tinyurl.com/2utjp228>
- Dannreuther, R. (2012). Russia and the Middle East: A cold war paradigm? *Europe-Asia Studies*, 64(3), 543-560. <https://doi.org/10.1080/09668136.2012.661922>
- Dekel, T., Meir, A., & Alfasi, N. (2019). Formalizing infrastructures, civic networks and production of space: Bedouin informal settlements in Be'er-Sheva metropolis. *Land Use Policy*, 81, 91-99. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.09.041>
- Driedger, J.J. (2022). Did Germany contribute to deterrence failure against Russia in early 2022? *Central European Journal of International and Security Studies*, 16(3), 152-171. <http://tinyurl.com/24asry4j>
- Dunning, T., & Iqtait, A. (2023). Arming Palestine: Resistance, evolution, and institutionalisation. In A. Vysotskaya, G. Vieira & M. Eslami (eds.), *The arms race in the Middle East: Contemporary security dynamics*. (pp. 171-193). Springer International Publishing.
- כהנא, א' (2023, 3 ביולי). היסטוריה: בדרך לכבל החשמל שיחבר את ישראל לאירופה. **ישראל היום**. <http://tinyurl.com/3b34ksje>
- עינב, י' (2023, 1 בנובמבר). המותג "ישראל" התרסק בסין והערצת היהודים הוחלפה בשנאה ברשתות החברתיות. **TheMarker**. <http://tinyurl.com/mpvf2y2c>
- קורן, א' (1996, 11 בדצמבר). מצרים תמכור לישראל ב-97' רק כ-60% מכמות הנפט המתחייבת מהסכמי קמפ־דייוויד. **גלובס**. <http://tinyurl.com/3pw7ev4p>
- רטיג, ע' (2023, 12 במרץ). **שוק ייצוא האנרגיה של ישראל בעקבות המלחמה באוקראינה**. מבט מבס"א 2,186, מרכז בגין-סאדאט למחקרים אסטרטגיים. <http://tinyurl.com/y43by72e>
- Ellis, T. (2017, September 19). *Greece 'A pillar of U.S. strategy in the region'*. US Embassy and Consulate in Greece. <http://tinyurl.com/3hty84s9>
- Elmas, D.S. (2023, May 8). *Cabinet approves expansion of Israel-Egypt gas pipeline*. Globes. <http://tinyurl.com/ysfyajx2>
- European Commission. (2022, May 18). *REPowerEU Plan*. <http://tinyurl.com/362ceszc>
- Garlick, J., & Havlová, R. (2021). The dragon dithers: Assessing the cautious implementation of China's Belt and Road Initiative in Iran. *Eurasian Geography and Economics*, 62(4), 454-480. <https://doi.org/10.1080/15387216.2020.1822197>
- Gresh, G.F. (2023). China's maritime Silk Route and the MENA region. In Y.H. Zoubir (ed.), *Routledge Companion to China and the Middle East and North Africa*. Routledge.
- Grisé, M., & Evans, A.T. (2023). *The drivers of and outlook for Russian-Iranian Cooperation*. Perspective, Rand Corporation. <http://tinyurl.com/33pubapk>
- Hao, W., Shah, S.M.A., Nawaz, A., Asad, A., Iqbal, S., Zahoor, H., & Maqsoom, A. (2020). The impact of energy cooperation and the role of the One Belt and Road Initiative in revolutionizing the geopolitics of energy among regional economic powers: An analysis of infrastructure development and project management. *Complexity*, 2020, 16. DOI:10.1155/2020/8820021
- Heiduk, F. (2022). *Asian Geopolitics and the US-China rivalry*. Routledge, Taylor & Francis.
- Institute for Energy Economics and Financial Analysis. (2023, October 31). *Europe's LNG capacity buildout outpaces demand*. <http://tinyurl.com/57uw6w9j>
- Johannesson, J., & Clowes, D. (2022). Energy resources and markets – Perspectives on the Russia-Ukraine war. *European Review*, 30(1), 4-23. <https://doi.org/10.1017/S1062798720001040>
- Kamrava, M. (2017). Iran-Qatar Relations. In G. Bahgat., A. Ehtenshani, N. Quilliam (eds.), *Security and bilateral issues between Iran and its Arab neighbors* (pp. 167-187). Palgrave Macmillan.
- Kapoor, S. (2023, September 26). *IMEC: The politics behind the new geopolitical corridor that's shaking up global alliances*. The Probe. <http://tinyurl.com/523cattw>
- Karagiannis, E., & McCauley, C. (2013). The emerging red-green alliance: Where political Islam meets the radical

- left. *Terrorism and Political Violence*, 25(2), 167-182. DOI:[10.1080/09546553.2012.755815](https://doi.org/10.1080/09546553.2012.755815)
- Karsh, E. (2023). The Israel-Iran conflict: Between Washington and Beijing. *Israel Affairs*, 29(6), 1075-1093. <https://doi.org/10.1080/13537121.2023.2269694>
- Keller-Lynn, C. (2023, September 4). PM: Decision on route for exporting natural gas to Europe expected in '3-6 months'. The Times of Israel. <http://tinyurl.com/5et9kzkr>
- Krasna, J. (2023, September 26). A long, hot summer for Eastern Mediterranean gas politics. Foreign Policy Research Institute. <http://tinyurl.com/4nbhrttd>
- Lasensky, S. B., & Michlin-Shapir, V. (2019). Avoiding zero-sum: Israel and Russia in an evolving Middle East. In K. Mezran & A. Varvelli (eds.), *The MENA region: A great power competition* (pp. 141-157). Ledizioni LediPublishing. <http://tinyurl.com/mudp5bm7>
- Lavi, G., He, J., & Eran, O. (2015). China and Israel: On the same Belt and Road? *Strategic Assessment*, 18(3), 81-90. <http://tinyurl.com/54ex3tun>
- Levi Julian, H. (2021, May 11). Trans-Israel pipeline oil container in flames. Jewish Press. <https://www.jewishpress.com/author/hlj/>
- Liao, J. X. (2023). China's energy diplomacy towards the Middel East in the BRI era. In Y.H. Zoubir (ed.), *Routledge Companion to China and the Middle East and North Africa*, 1742. Routledge.
- Månsson, A. (2014). Energy, conflict and war: Towards a conceptual framework. *Energy Research & Social Science*, 4, 106-116. DOI:[10.1016/j.erss.2014.10.004](https://doi.org/10.1016/j.erss.2014.10.004)
- Markind, D. (2023, November 1). Another Mideast casualty – Turkey/Israel joint gas exploration. *Forbes*. <http://tinyurl.com/mupp9waa>
- Martin, P. (2023, September 11). US and EU eye hydrogen exports from India to Europe via Middle East pipeline. Hydrogen Insight. <http://tinyurl.com/axn7c6us>
- Masuda, T. (2007). Security of energy supply and the geopolitics of oil and gas pipelines. *European Review of Energy Markets*, 2(2), 1-32. <http://tinyurl.com/22usn65e>
- Milina, V. (2007). Energy security and geopolitics. *Connections: The Quarterly Journal*, 6(4), 25-45. <http://dx.doi.org/10.11610/Connections.06.4.03>
- Mitchelle, G. (2021a). Supercharged: *The EuroAsia interconnector and Israel's pursuit of energy interdependence*. Mitvim. <http://tinyurl.com/5n8ma2m9>
- Mitchell, G. (2021b). Israel's quest for regional belonging in the Eastern Mediterranean. In V. Talbot and V. Magri (eds.), *The scramble for the Eastern Mediterranean* (pp. 13-28). Ledizioni LediPublishing.
- Pascual, C., & Zambetakis, E. (eds.). (2010). The geopolitics of energy. In *Energy Security: Economics, Politics, Strategies, and Implications*, 9-35. The Brookings Institute.
- Phillips, J., & Brookes, P. (2023, April 27). *Undermining joint Russian – Iranian efforts to threaten US interests*. The Heritage Foundation. <http://tinyurl.com/mu4pzww5>
- Qi, L. (2023, October 29). Antisemitic comments increase across Chinese social media. *The Wall Street Journal*. <http://tinyurl.com/2m49w8v7>
- Rodrigue, J.P. (2004). Straits, passages and chokepoints: A maritime geostrategy of petroleum distribution. *Cahiers de géographie du Québec*, 48(135), 357-374. DOI:[10.7202/011797ar](https://doi.org/10.7202/011797ar)
- Schattenberg, S. (2022). Pipeline construction as "soft power" in foreign policy. Why the Soviet Union started to sell gas to West Germany, 1966-1970. *Journal of Modern European History*, 20(4), 554-573. <https://doi.org/10.1177/16118944221130222>
- Seliktar, O., & Rezaei, F. (2020). *Iran, revolution, and proxy wars*. Palgrave Macmillan.
- Soboleva, E., & Krivokhizh, S. (2021). Chinese initiatives in Central Asia: Claim for regional leadership? *Eurasian Geography and Economics*, 62(5-6), 634-658. DOI:[10.1080/15387216.2021.1929369](https://doi.org/10.1080/15387216.2021.1929369)
- Tuitel, R. (2014). The future of the Sinai Peninsula. *Connections: The Quarterly Journal*, 13(2), 79-92. <http://tinyurl.com/47nkusac>
- Tzogopoulos, G. N. (2023, December 26). *Greece and the Israel-Hamas war*. BESA Center Perspectives, paper no. 2247. <http://tinyurl.com/ysj49kf4>
- Wolfrum, S. (2019). *Israel's contradictory gas export policy: The promotion of a transcontinental pipeline contradicts the declared goal of regional cooperation*. SWP Comment. DOI:[10.18449/2019C43](https://doi.org/10.18449/2019C43)
- Yeniayun, S.H. (2021). Israel's challenge of stability in the context of BRI's East Mediterranean policies. *İsrailiyat*, 7, 75-89. <http://tinyurl.com/3mrd6hvd>